

Овчаренко Л.В.кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансового права
та фіскального адміністрування
Національної академії внутрішніх справ**Овчаренко Р.І.**провідний фахівець кафедри економічної теорії
Національного авіаційного університету

ФАКТОРИ ПОЗИТИВНОГО ТА НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено питання економічної безпеки підприємств в умовах інтеграційних та глобалізаційних процесів. Зроблено спробу систематизувати фактори позитивного та негативного впливу на економічну безпеку кожного окремого суб'єкта господарювання та визначити роль такого елемента, як «людський капітал», на дані процеси. Звернено увагу на міграційні процеси, які призводять до відтоку людського капіталу з країн, що, своєю чергою, веде до зниження рівня економічної безпеки. Проаналізовано основні причини цього феномену.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, SWOT-аналіз факторів економічної безпеки підприємства, людський капітал.

В статье исследован вопрос экономической безопасности предприятия в условиях интеграционных и глобализационных процессов. Сделана попытка систематизировать факторы позитивного и негативного влияния на экономическую безопасность каждого отдельного субъекта хозяйствования и определить роль такого элемента, как «человеческий капитал», на данные процессы. Обращено внимание на миграционные процессы, которые приводят к оттоку человеческого капитала из стран, что, в свою очередь, ведет к снижению уровня экономической безопасности. Проанализированы основные причины этого феномена.

Ключевые слова: экономическая безопасность, угрозы, SWOT-анализ факторов экономической безопасности предприятия, человеческий капитал.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України характеризується наявністю значної кількості факторів, що впливають на стійкість та динамічність її розвитку, на здатність захищати та просувати свої інтереси перед лицем загроз, що існують у світовому економічному середовищі. Не будучи економічно ізольованою, Україна відчуває на собі вплив світової економіки через міжнародне фінансове оточення, економічну політику інших країн, світову комерційну та фінансову інфраструктуру, військові загрози, міграційні процеси, кібератаки тощо.

До того ж на складність ситуації в країні впливають кризові явища в економіці, військовий конфлікт, корупційні процеси, «тінізація» економіки, значні міграційні процеси як усередині країни, так і відтік трудових ресурсів за її межі, що робить процес дослідження заходів, що зміцнюють економічну безпеку підприємства в межах національної безпеки країни, актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питань економічної безпеки на всіх рівнях національної економіки присвячували свої дослідження такі вчені, як Я. Жаліло, З. Вар-

налій, А. Гальчинський, В. Засанський, А. Мокій, В. Козаченко, Т. Васильцев, А. Барановський, Т. Іванюта та ін. Відзначаючи вагомість їх внеску в дослідження даного питання, слід зазначити, що швидкість, з якою протягом останніх років відбуваються зміни в оточуючому середовищі як усередині країни, так і за її межами (військові конфлікти, інтеграційні процеси, безвізовий режим, міграційні процеси тощо), залишає низку питань для дослідження.

Метою дослідження є вивчення та аналіз загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання та ролі людського капіталу в попередженні, запобіганні та зменшенні рівня цих загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпека – створювані системою умови, що гарантують запобігання витіканню конфіденційної інформації, порушенню таємниці, здійсненню диверсій, сприяють збереженню екосистеми та здоров'я людини. Об'єктами безпеки можуть бути держава, регіон, екосистема, фірма, людина тощо. За напрямками безпека може бути військова, екологічна, економічна, інформаційна, технічна тощо [1, с. 22].

Своєю чергою, економічна безпека являє собою стан захищеності життєво важливих інтересів людей, організацій, суспільства держави від внутрішніх та зовнішніх загроз та небезпек [2, с. 39]. Деталізуючи дане поняття, можна визначити, що економічна безпека підприємства – стан юридичних, виробничих відносин і організаційних зв'язків, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, за якого гарантується стабільність функціонування, фінансово-комерційний успіх, прогресивний науково-технічний і соціальний розвиток [3, с. 263].

На заваді процесам стабільного розвитку кожного окремого суб'єкта господарювання можуть виникати загрози різної природи. Під загрозами маються на увазі наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [4, с. 7].

Загрози економічній безпеці виникають унаслідок суперечностей інтересів, що існують у різних суб'єктів, які взаємодіють між собою як усередині певної соціально-економічної системи (підприємства, держави тощо), так і за межами цієї системи. Вони, як правило, мають комплексний характер, тому буває важко виді-

лити окремі елементи впливу. Тобто відбувається взаємодія групи факторів (економічних, політичних, технологічних, соціальних), які тісно переплітаються між собою.

У дослідженнях багатьох науковців наводиться класифікація загроз на основі різних критеріїв. Виділяють внутрішні та зовнішні загрози, потенційні та реальні, передбачувані та непередбачувані, локальні та загальні, явні та приховані, постійні та випадкові, кількісні та якісні тощо [4, ст. 7; 5, с. 41; 6, с. 94; 7, с. 134–135].

Спробуємо застосувати результати вищевказаних досліджень для проведення SWOT-аналізу факторів, які впливають на стан економічної безпеки окремого підприємства. Окреме підприємство виступає базовим елементом, «цеглиною», яка формує фундамент національної економіки. Ключове значення для діяльності підприємства має класифікація загроз його діяльності в умовах того середовища, в якому воно функціонує, а також переваг, які підприємство може залучити для свого розвитку та захисту. Враховуючи ринкові механізми, будь-якому підприємству необхідно постійно відслідковувати можливості, які створює зовнішнє мікро- та макросередовище,

Таблиця 1

SWOT-аналіз факторів, які впливають на стан економічної безпеки підприємства

<p>Переваги в забезпеченні економічної безпеки сильні фактори підприємства</p> <ul style="list-style-type: none"> • кваліфікований менеджмент; • високий кваліфікаційний рівень працівників; • здатність адаптуватися до нових умов; • наявність передових технологій; • конкурентоспроможна продукція; • імідж підприємства; • фінансові ресурси 	<p>Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства</p> <ul style="list-style-type: none"> • низький рівень оплати праці працівників; • важкі умови праці; • перебої в енерго-, водо-, теплопостачанні та високі ціни на комунальні послуги; • критичний стан основних виробничих фондів; • низька конкурентоспроможність продукції; • низький технологічний рівень виробництва; • відсутність стратегічного бачення
<p>Можливості, що існують за межами окремого підприємства</p> <ul style="list-style-type: none"> • поліпшення інвестиційного клімату; • стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високо-технологічних виробництв; • вдосконалення антимонопольної політики; • подолання «тінізації» економіки; • припинення впливу капіталів за кордон; • забезпечення стабільності національної валюти; • здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень; • забезпечення енергетичної безпеки; • розвиток експортного потенціалу високо-технологічної продукції; • поетапне збільшення обсягів бюджетних видатків на розвиток освіти і науки; • реальне підвищення життєвого рівня населення, передусім на основі піднесення вартості оплати праці 	<p>Загрози зовнішнього середовища</p> <ul style="list-style-type: none"> • кризові явища в економіці країни; • військовий конфлікт; • корупція; • шахрайство; • кібератаки; • структурна деформація національної економіки; • критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків; • нерациональна структура експорту; • критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів; • «тінізація» національної економіки; • криза системи охорони здоров'я і соціального захисту населення; • науково-технологічне відставання України від розвинутих країн; • вплив учених, фахівців, кваліфікованої робочої сили за межі України

Джерело: складено за [4, ст. 7; 5, с. 41; 6, с. 94; 7, с. 134–135]

і намагатися передбачити, уникнути або мінімізувати його загрози.

Уважно проаналізувавши перелік факторів, що увійшли до даного SWOT-аналізу, бачимо, що значну роль у зменшенні рівня загроз діяльності як окремого підприємства, так і держави у цілому відіграє такий елемент, як людський капітал. Людський капітал – сформований чи розвинений і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, звичок, здібностей, мотивації, що цілеспрямовано використовується у тій або іншій сфері суспільного виробництва, сприяє зростанню продуктивності праці й завдяки цьому впливає на зростання доходів його власника (а також суспільства у цілому) [8, с. 166].

Поняття «людський капітал» означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності інвестування в людину, оскільки капітал набувається і збільшується шляхом інвестування і приносить тривалий економічний ефект. Витрати, які збільшують професійні можливості, продуктивність праці, якісні характеристики працівника, можна розглядати як інвестиції, оскільки вони будуть багаторазово компенсовані збільшенням доходів від нього в майбутньому [9, с. 18].

Якщо говорити безпосередньо про підприємство та фактори, що пов'язані з рівнем його безпеки, то вплив людського капіталу відслідковується дуже чітко: рівень кваліфікації управлінського та робочого персоналу впливає на конкурентоспроможність продукції, впровадження нових технологій, можливості адаптації до швидкозмінних умов, модифікуючи стратегії розвитку та пристосовуючи до умов ринку. З іншого боку, якщо керівники підприємств орієнтовані передусім на збільшення власного капіталу та прибутку, вони намагаються скорочувати виробничі витрати в першу чергу за рахунок скорочення видатків на оплату праці, створення сприятливих ергономічних умов праці. Відсутність стратегічного бачення призводить до створення таких умов, які не задовольняють працівників. Такі дії призводять до того, що рівень мотивації працівників значно зменшується, а за наявності відкритих кордонів, інтеграційних та глобалізаційних процесів це є основою відтоку професійних кадрів за межі країни.

Відповідно до даних дослідження, проведеного в рамках проекту Міжнародної організації з міграції (МОМ) у 2014–2015 рр., за кордоном перебувають для здійснення трудової діяльності близько 700 тис. громадян України. За даними цього ж дослідження, серед трудових мігрантів переважають чоловіки, найчисленнішими серед них є особи 30–44 років (понад 40%), більшість мігрантів походить із захід-

них областей країни. 41% трудових мігрантів мають середню або середню спеціальну освіту, 36% – вищу освіту. Основні країни призначення працівників-мігрантів – Польща, Російська Федерація, Чеська Республіка та Італія. На них припадає близько 80% загальних потоків короткострокових та довгострокових трудових мігрантів з України [10, с. 13].

Найбільш вагомими чинниками, які впливають на прийняття рішення про роботу за кордоном: рівень заробітної плати, законність працевлаштування (всі документи оформлені офіційно), умови проживання та умови праці, можливість опанування нових навичок тощо [11, с. 4].

Оскільки однією з властивостей будь-якої системи є мультиплікативність, і позитивні, і негативні ефекти функціонування компонентів у системі мають властивість множення, а не додавання [12, с. 105], вона властива й системі економічної безпеки національної економіки. Відповідно, негативні ефекти, пов'язані з відтоком кадрів із кожного окремого підприємства, примножують проблеми національної економіки (що відображені в розділі «Загрози зовнішнього середовища» таблиці) у цілому.

Забезпечення економічної безпеки національної економіки як складної системи має відбуватися на основі вивчення внутрішніх зв'язків між її компонентами з позицій структурної стійкості. Для України, що володіє багатими природними ресурсами та досвідом індустріального розвитку виробництва, питання підвищення конкурентоспроможності національної економіки є одним з основних в економічній політиці. Виходячи з того, що альтернативи інноваційному шляху розвитку для української економіки немає, можна стверджувати: такий вибір безпосередньо буде впливати на динамічний розвиток робочих місць. Тобто йдеться про безперервне впровадження інновацій (технічних, технологічних, організаційних). А це, своєю чергою, спонукає до прийняття відповідних управлінських рішень щодо раціоналізації процесу відтворення людського капіталу [9, с. 20]. Аналіз, оцінювання та прогнозування можливих порушень зв'язків у системі економічної безпеки національної економіки дає можливість сформулювати своєчасні рекомендації щодо попередження структурних змін у системі економічної безпеки і виявлення моменту потрапляння системи в критичну зону [12, с. 106].

Висновки з проведеного дослідження. Отримані в процесі дослідження теоретичні та науково-практичні результати дають змогу продовжувати розроблення шляхів забезпечення економічної безпеки окремого підприємства. Систематизація позитивних та негативних

факторів впливу на стан економічної безпеки підприємства вимагає подальшого детального пошуку способів та шляхів мінімізації негативних наслідків та використання позитивних сильних сторін та можливостей суб'єктів господарювання.

Правильна оцінка людського капіталу дає змогу значною мірою посилити рівень економічної безпеки підприємства і, відповідно, благополуччя країни та суспільства й вимагає подальшого глибокого дослідження шляхів його формування та зростання.

Список використаних джерел:

1. Економічний словник / Й.С. Завадський, Т.В. Осовська, О.О. Юшкевич. К.: Кондор, 2006. 356 с.
2. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. М.: ИНФРА-М, 2006. 496 с.
3. Берлач А.І. Безпека бізнесу: навчальний посібник. Одеса: Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2007. 280 с.
4. Закон України «Про основи національної безпеки». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
5. Іванків О. Діагностика загрози економічній безпеці підприємства й напрями їх нівелювання в умовах євроінтеграційних процесів. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2016. № 1. С. 40–45
6. Пашнюк Л. Загрози економічній безпеці підприємства та засоби їх нейтралізації. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2013. № 10(151). С. 93–97.
7. Маркіна І.А., Потапюк І.П. Загрози економічній безпеці підприємства: теоретичний аспект. Вісник Приазовського державного технічного університету. 2017. Вип. 33. С. 130–137.
8. Амосов О., Дегтяр А. Формування людського капіталу в умовах інноваційної економіки: методологічний аспект. Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х.: ДокНаукаДержУпр. 2011. № 3(7) С. 164–172.
9. Овчаренко Л.В., Ожелевська Т.С. Інвестування в людський капітал як фактор становлення інноваційної економіки в Україні. Innovative Solutions in Modern Science. Dubai, 2016. ISSN 2414-6714. № 1(1). С. 17–21.
10. Міграція як чинник розвитку в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf
11. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми в Україні. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/migration_and_human_trafficking_in_ukraine_2017_ukr.pdf.
12. Пугач О.А. Моделювання загроз системі економічної безпеки національної економіки з позицій їх своєчасного виявлення та передбачення. Економіка і регіон. 2015. № 3(52). С. 103–109.

Ovcharenko L.V., Ovcharenko R.I.

FACTORS OF POSITIVE AND NEGATIVE INFLUENCE ON THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

An important role in the current conditions of globalization tendencies prevailing in the world's economic environment is played by issues of economic security on all levels of functioning of economic entities. The economic security of the enterprise, the basic unit of the national economy, is the state of legal, industrial and organizational relations, material and intellectual resources, which guarantee the stability of functioning, financial and commercial success, progressive scientific, technical, and social development.

This article is devoted to the consideration of issues of economic security of the enterprise within the system of national security of the country as a whole. The factors of positive and negative influence on the economic security of the economic entity's activity caused by factors of the internal and external environment are analysed. These factors are systematized in a consolidated table created by the SWOT-analysis methodology. A particular attention is paid to such a factor as human capital, its role in ensuring the safe conditions for the development of both an individual enterprise and the national economy as a whole.

Human capital is a certain set of health, knowledge, habits, abilities, motivation, which is purposefully used in one or another sphere of social production, is created or developed and accumulated by people, contributes to the growth of labour productivity and, as a result, affects the growth of the income of its owner, as well as society as a whole.

The article focuses on migration processes that lead to the outflow of human capital from countries, which leads to a decrease in the level of economic security. The authors analyse the main causes of this phenomenon.

Key words: economic security, threats, SWOT-analysis of factors of economic safety of enterprise, human capital.